

חול המועד פסח: לאו הניתק לעשה ושריפת חמץ ביום טוב

פתיחה

הגמרא במסכת חגיגה (יח ע"א) מביאה את דברי ר' יוחנן וריש לקיש הפוסקים, שאסור לעשות מלאכה בחול המועד, וכך נפסק להלכה **בשולחן ערוך** (או"ח תקל, א). נחלקו הראשונים, האם איסור המלאכה בחול המועד הוא מדאורייתא או מדרבנן:

א. **רבינו תם** (תוספות ד"ה חול) ו**הרא"ש** (א, א) סברו, שאיסור המלאכה מדרבנן, והביאו לכך שתי ראיות. **ראייה ראשונה**: כפי שפוסקת הגמרא במועד קטן (יג ע"א), מלאכות שיש בהם צורך בחול המועד (למשל מלאכת דבר האבד) הותרו בעשייה. אם איסור המלאכה מדאורייתא, כל סוגי המלאכה היו אסורות תמיד (כי התורה לא מתירה דברים בשעת הדחק), מוכח שהאיסור רק מדרבנן.

ראייה שנייה: הירושלמי מביא את דברי ר' אבא שאמר, שאם היה לו סמכות היה מתיר לעשות מלאכה בחול המועד, מכיוון שהסיבה שאסרו לעשות מלאכה היא, שיהיה זמן לאנשים ללמוד תורה, ובמקום זה אוכלים, שותים ופוחזים, לכן עדיף כבר שילכו לעבודה. מוכח שאיסור המלאכה הוא רק מדרבנן, כי אם הוא היה מדאורייתא ר' אבא לא היה יכול לבטלו, ובלשון הרא"ש:

"ועוד גרסין בירושלמי דמכילתין (פ"ב הלכה ג) אמר רבי אבא בר ממל, אילו היה לי מי שימנה עימי, התרתי שיעשו מלאכה בחול המועד. כלום אסרו מלאכה בחול המועד אלא כדי שיהיו אוכלין ושותין ושמחים ויגעים בתורה, והם אוכלין ושותין ופוחזים. אלמא (= הרי) דאיסור מלאכה בחולו של מועד אינו אלא מדרבנן."

ב. **הרמב"ן** (מו"ק ד"ה עוד) ו**הרשב"א** (נימו"א, א, א) חלקו על רבינו תם. בעוד שרבינו תם קבע שכל המלאכות אסורות מדרבנן, הם חילקו בין שני סוגי עבודה: מלאכה שאין לה כלל קשר למועד איסורה מדאורייתא. מלאכה שיש לה קשר למועד, אלא שאסרו אותה מסיבות מסוימות (למשל מלאכת אומן (מומחה) שדורשת טורח רב), איסורה רק מדרבנן.

על בסיס כך דחו את ראיות רבינו תם. הם טענו, שכאשר חלק מהמלאכות בשעת הדחק, הם התירו את המלאכות שיש להם קשר למועד, שכפי שראינו לשיטתם הם מדרבנן. אכן, את שאר המלאכות שאין להם קשר למועד שאיסורם מדאורייתא, אין כח לחכמים להתיר. כך דחו גם את הראייה מהירושלמי, רבי אבא רצה לבטל את האיסורים שהוסיפו חכמים, כי עדיף שיעבדו.

ג. **שיבולי הלקט** (רכג) ו**ורש"י** (מו"ק יג ד"ה אלא) בשיטה שלישית סברו, שכל המלאכות אסורות מדאורייתא. כיצד יתמודדו עם הקושיות? **הבית יוסף** (ס' תקל) ביאר, שלשיטתם 'מסרו הכתוב לחכמים'. כלומר, התורה נתנה כח לחכמים לקבוע איזו מלאכות אסורות. לכן אם אדם יעשה מלאכה הוא יעבור על איסור דאורייתא, אבל חכמים הם הקובעים אלו מלאכות נאסרו.

משום כך ברור מדוע חלק המלאכות מותרות וחלק אסורות, כי חכמים יכלו לקבוע מה מותר ומה אסור. כמו כן אין קושיה כיצד רבי אבא רצה להתיר עשיית מלאכות מדאורייתא. מכיוון שחכמים קובעים אלו מלאכות אסורות ואלו מותרות, במקום הצורך הם יכולים להחליט שמלאכה שהייתה אסורה עד כה תותר בעשייה.

לכבוד פסח נעסוק בעניין אחר והפעם בשאלה, מה יעשה אדם שמצא חמץ ביום טוב של פסח, האם מותר לו לשרוף אותו באמצע החג, או שעליו לשומרו ולשרפו בחול המועד. על מנת על שאלה זו, יש לפתוח בדיני לאו הניתק לעשה.

1. לאו הניתק לעשה

הגמרא במכות (טו ע"א) פוסקת, שבניגוד לאדם שחטא ועבר על לאו ולוקה, על לאו הניתק לעשה, כלומר לאו, שיש אפשרות לקיים עשה לאחריו ולתקן את הנזק שנעשה - לא לוקים. לדוגמא, אדם שגזל חפץ לא ילקה למרות שעבר בלאו, מכיוון שהוא יכול להשיב את הגזילה (ולקיים מצוות עשה של והשיב את הגזילה). גם אדם שהותיר מקרבן הפסח לא ילקה, מכיוון שהוא יכול לשרוף אותו בבוקר.

מדוע כאשר מקיימים את העשה נפטרים מהמלקות? נאמרו בראשונים מספר אפשרויות:

א. מדברי **רש"י** (יד ע"ב ד"ה כל) משמע, שבקיום העשה יש מימד של עונש. כלומר, מעיקר הדין החוטא אמור ללקות, אלא שהתורה נתנה אפשרות לחוטא לקיים את העשה כעונש חלופי למלקות: "שניתק הכתוב את העשה להיות עונשו של לאו ותיקונו, לומר לא תעשה כך, ואם עשית, עשה זאת והיפטר".

ב. **רבינו חננאל** (טו ע"א) כתב, שהעשה הוא התיקון של הלאו. האדם חטא ופגם, ובאמצעות קיום העשה, החוטא מחזיר את הגלגל אחורה ומתקן את מעשיו, וכן כתב גם **המאירי** (שם ד"ה והקשו). ממילא ברור גם למה לא לוקים - כי החטא תוקן.

ג. בעוד שמדברי רבינו חננאל משמע שהאיסור תוקן לחלוטין, מדברי **הריטב"א** (טו ע"א ד"ה אמר ליה), עולה אחרת. הוא כתב, שכאשר החוטא מקיים את מצוות העשה, הוא מחליש את חומרת האיסור שהוא עשה, ומונע ממנו להיות חמור בצורה שיתחייב מלקות כמו שבדרך ענשים על לאו. כלומר עדיין הוא עבר על איסור, אלא שהוא כבר לא מספיק חמור בשביל ללקות עליו.

שיטת התוספות בפסחים

שיטה נוספת מופיעה בתוספות בפסחים (כט ע"ב) בשם ר". הגמרא מביאה מחלוקת בין ר' יוסי לחכמים, האם אפשר למעול (להיות באיסור מחפצי המקדש) בחמץ של הקדש בפסח - לדעת ר' יוסי אפשר, ואילו לדעת חכמים אי אפשר.

כפי שממשיכה הגמרא ומבארת, מחלוקתם תלויה בשאלה האם יש שווי ממוני לחמץ של ההקדש בפסח: רבי יוסי סובר, שמכיוון שאפשר למכור את החמץ להסקה יש לו שווי ממוני, ולכן ממילא המשתמש בו לצרכי חולין עובר על איסור מעילה. חכמים חולקים וסוברים שאסור להיות מהחמץ בפסח בשום עניין, ומכיוון שכך אין בו שווי ממוני ואין בו איסור מעילה.

לכאורה שיטת רבי יוסי תמוהה. גם אם היה מותר לשרוף את החמץ ולהנות משריפתו, כיצד מראש מותר לקחת אותו מההקדש? הרי מי שלוקחו משהו חמץ בפסח ועובר בלאו! **ר"י** (שם ד"ה רב) עמד על הקושיה ותירץ, שאם אדם קונה חמץ על מנת לבערו אין בכך שום איסור, מכיוון שהעשה של שריפת החמץ (תשבתו), מתקן את האיסור ('בל יראה ובל ימצא').

לפי דבריו יוצא שיטה חדשה. לא זו בלבד שהעשה מתקן את הלאו (וכפי שכתב רבינו חננאל) או מצמצם את החטא (וכדעת הריטב"א), אלא שמותר לכתחילה לעבור על הלאו על מנת לקיים את העשה! פסק זה תמוה, שהרי ברור שאסור לגזול (לאו) על מנת להשיב

(עשה), לגרש את אנוסתו (לאו) על מנת להחזירה (עשה), אז למה שיהיה מותר לקנות חמץ על מנת לבערו?!

א. **השאגת אריה** (ס"א פא) כתב ליישב, שבכל הלאוין הנ"ל החוטא עובר על האיסור בקום עשה, גוזל, מגרש וכדומה. במקרים כאלה גם ר"י מודה שלא עוברים על לאו על מנת לקיים את העשה, מכיוון שיש חומרה יתרה בלאו. לעומת זאת בבל יראה ובל ימצא, שעוברים על הלאו בשב ואל תעשה (משהים חמץ בפסח) והוא פחות חמור - מותר לעבור על האיסור על מנת לתקן אותו, ובלשונו: "ולדעת ר"י ז"ל, צריך לחלק בין כל הני לאוי דאמרן, כיוון שעושה מעשה בידיים איכא (= יש) איסור אפילו אם עושה על מנת לקיים העשה שניתק אליהם, ובין לאו דבל יראה ובל ימצא דלא עביד מעשה. לפיכך אם משהה אותו על מנת לבערו ולקיים העשה שבו, לא עביד איסורא כלל."

אמנם, תירוצו של השאגת אריה קשה בסברא וגמרא. קודם כל לא ברור מדוע אם עוברים על האיסור בשב ואל תעשה, זה מתיר לחטוא בשביל לתקן. גם חטא שנעשה בשב ואל תעשה חמור פחות מחטא הנעשה במעשה ממש, אבל עדיין מדובר בחטא. בנוסף, גם מדברי הגמרא יש קושי על שיטתו. הרי ר"י הסיק את חידושו, מדברי ר' יוסי שדן האם יש שווי לחמץ שנקנה בפסח מההקדש, כך שמדובר באדם שעשה מעשה של הכנסת חמץ לרשותו בפסח, והלאו הוא בקום ועשה, ולא באדם שהשהה חמץ מפני פסח ששם הלאו הוא בשב ואל תעשה (ובמידה ואדם קנה בפסח הוא לוקה, כפי שכתב הרמב"ם).

ב. אפשרות אחרת לתרץ, מופיעה ב**אמרי ברוך** (ח"מ לד, ז). הוא טען, שכאשר מדובר בחטא של בן אדם לחברו (כמו גזילה על מנת להחזיר), גם אם בסופו של דבר משיבים את האבדה, אחרי הכל האדם שגנבו לו מצטער, לכן יש בכך איסור. לעומת זאת באיסור כלפי הקב"ה, אם קיימו את העשה אפשר לחזור בתשובה, לכן אין בעיה לקנות חמץ על מנת לשורפו (לא ברוך).

2. המוצא חמץ ביום טוב

השלכה הלכתית לדברי ר"י המתיר לקנות חמץ על מנת לשורפו, יש בדברי **המגן אברהם** (או"ח תמו), בעקבות סוגיה נוספת במסכת פסחים (ו ע"א). הגמרא כותבת, שאם אדם מצא חמץ ביום טוב, הוא צריך לכפות עליו כלי כדי שלא יבוא בטעות לאוכלו, ובמוצאי יום טוב צריך לשורף אותו.

נחלקו הראשונים האם הגמרא מדברת במקרה שאדם ביטל את החמץ לפני פסח, והחובה לבער את החמץ בפסח היא רק מדרבנן (שהרי מדאורייתא החמץ מופקר, ויש חובה לבערו בגלל החשש שמא יבוא לאוכלו בפסח), או שמדובר במקרה שהוא לא ביטל, והחובה לשורף את החמץ היא מדאורייתא (בל יראה ובל ימצא).

מחלוקת הראשונים

א. **רש"י** (ד"ה כופה) ו**הר"ן** (ב ע"ב בדה"ר ד"ה המוצא) כתבו, שמדובר במקרה שביטלו את החמץ לפני פסח, והאיסור להשהות את החמץ רק מדרבנן, ובלשונו של רש"י: "מה יהיה הדין לשיטתם אם לא ביטלו את החמץ, והאיסור להשהותו הוא איסור דאורייתא? מדבריהם עולה שבמקרה כזה, יש לשורף את החמץ אפילו ביום טוב. לכאורה קשה, שהרי הותר להדליק אש ביום טוב רק כאשר יש צורך כלשהו (אפילו קטן) לצורך המועד, אבל להדליק סתם אש אסור! **הר"ן** (שם) מסביר, ששריפת החמץ נחשבת קצת צורך יום טוב, ולכן הותר להדליק אש לצורך הביעור, ובלשונו:

"בבל יראה לא עבר דהא בטליה בליבו מאתמול, אלא משום שלא ישכח ויאכלנו כופה עליו את הכלי ולמוצאי יום טוב שורפו. וביום טוב לא מצי למשרפיה (= לא יכול לשורפו), ואף על גב מתוך שהותרה הבערה לצורך יום טוב הותרה גם שלא לצורך, הני מילי היכא דאיכא (= מדובר רק כאשר) צורך היום קצת, אבל הכא ליכא (= אין), דהא יצא ידי חובתו בבטול."

ב. **הרמב"ם** (חמץ ומצה ג, ח) ו**הרא"ש** (א, ה) חלקו על רש"י וסברו, שמדובר במקרה שלא ביטלו את החמץ, ולמרות זאת כופים כלי על החמץ ולא שורפים אותו ביום טוב, וכך פסק להלכה **השולחן ערוך** (תמו, א). מדוע לדעת הרמב"ם לא שורפים את החמץ? הרי יש בהשהייתו איסור דאורייתא! נאמרו בהסבר שיטה זו מספר אפשרויות:

הסבר ראשון: התוספות (כתובות ז ע"א ד"ה מתוך) כתבו, שגם לשיטתם אין בעיה לשורף את החמץ ביום טוב, מכיוון שיש בשריפה צורך יום טוב, וכפי שכתב רש"י. הסיבה שבכל זאת לא שורפים את החמץ היא, שבשביל לשורף את החמץ צריך לטלטל אותו, ויש איסור דרבנן לטלטל מוקצה ביום טוב.

אמנם איסור טלטול הוא רק מדרבנן, והשהיית החמץ היא איסור דאורייתא, כך שלכאורה עדיף לטלטל את המוקצה ולעבור על איסור דרבנן, ולא להשהות את החמץ ולעבור על איסור דאורייתא, אבל כפי שמסביר **הכסף משנה** (רמב"ם שם), יש מקרים שחכמים נתנו תוקף לדבריהם כאילו שהם מהתורה, ולכן אסרו לטלטל את החמץ לצורך שריפתו.

הסבר שני: מופיע ב**כסף משנה** (שם). התוספות כפי שראינו טענו שלדעת הרמב"ם אפשר לשורף את החמץ, אלא שבגלל שאי אפשר לטלטלו לא עושים כך. הכסף משנה חלק וטען שלדעת הרמב"ם שריפה של חמץ ביום טוב לא נחשבת צורך המועד כלל, ולכן אסור להדליק אש לצורך השריפה, ומותר רק לשים כלי על החמץ שלא יבוא לאוכלו.

למה בכל זאת לא מוציאים את החמץ מהבית, ומפוררים אותו לרוח? הרי גם כך אפשר לבער את החמץ וכפי שכותבת המשנה במסכת פסחים!¹ **המגן אברהם** יישב את הקושיה על פי דברי התוספות שראינו לעיל. הרי המוצא משהה את החמץ ביום טוב על מנת לבערו, וכפי שראינו לעיל בדברי התוספות אין בכך איסור, ובלשונו:

"והטעם נראה לומר כמו שכתבו התוספות בפסחים (דף כט) שהמשהה חמץ ודעתו לבערו, אינו עובר באותו שהיה על איסור בל יראה ובל ימצא. וטעמא משום דלא יראה ניתק לעשה ולכן אינו עובר כשמבערו לבסוף."

חג שמח! סיימת לקרוא? קח לקרוא בבית או בבקשה תעביר הלאה כדי שעוד אנשים ייקראו...²

¹ הרמב"ם פסק כדעת חכמים, שאפשר לבער את החמץ גם על ידי זרייה לרוח. **רש"י** (תשובות ס"א נא) חלק, ופסק כדעת ר' יהודה. כך שלפי שיטתו אפשר לבאר רק בשריפה. **הרמ"א** (תמה, א) פסק שהמנהג לשורף, אך אפשר מעיקר הדין גם לפורר לרוח וכפי שפסק **השולחן ערוך**.

² מצאת טעות? נקודה לא ברורה? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, או לחלק את הדף במקומך? מוזמן: tora2338@gmail.com